Baydjanova.D.K.
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

INGLIZ TILI MATERIALLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA MADANIY KONTEKSTNI O‘QITISH USULLARI

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz tili o‘qitishda madaniy kontekstni samarali o‘rgatish usullari tahlil qilinadi. Ingliz tiliga oid turli materiallardan foydalanish orqali madaniy kontekstni o‘rgatish jarayonining metodologik asoslari va pedagogik jihatlari o‘rganiladi. Maqolada til o‘rganuvchilarning madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda kontekstual yondashuvning ahamiyati ta’kidlanadi. Shuningdek, ingliz tilida madaniy kontekstni o‘rgatish uchun zamonaviy interfaol usullar, o‘yinlar, matn va audiovizual materiallardan foydalanish samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ingliz tili o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar beradi va ta’lim jarayonida madaniy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali strategiyalarni aniqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *madaniyatlararo muloqot, ta’lim metodikasi, interfaol o‘qitish usullari, madaniy kompetensiya, til materiallari, kontekstual yondashuv.*

Zamonaviy dunyoda ingliz tili nafaqat xalqaro muloqot vositasi sifatida, balki global madaniy almashinuv platformasi sifatida ham ahamiyat kasb etmoqda. Til o‘rganish jarayonida lingvistik ko‘nikmalar bilan bir qatorda, madaniy kontekstni chuqur tushunish muhim ahamiyatga ega. Chunki til va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, tilning to‘liq anglanishi va samarali qo‘llanilishi faqatgina uning madaniy kontekstini to‘g‘ri qabul qilish va tushunishga bog‘liqdir. Shu sababli, ingliz tilini o‘rgatishda madaniy kontekstni o‘qitishning samarali usullarini ishlab chiqish va tatbiq etish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Madaniy kontekst o‘quvchilarga til orqali nafaqat so‘zlar va grammatik qoidalarni o‘zlashtirishga, balki til orqali ifodalangan madaniy qadriyatlar, an’analar, odatlar va muloqot uslublarini ham tushunishga yordam beradi. Ingliz tili materiallari, xususan, matnlar, audiovizual vositalar, o‘yinlar va interfaol mashqlar madaniy kontekstni o‘rgatishda samarali vosita sifatida qaraladi. Ushbu materiallardan foydalanish orqali til o‘rganuvchilar o‘zaro madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan tushunmovchiliklarning oldini olishlari, shuningdek, tilning kommunikativ vazifalarini yanada chuqurroq anglashlari mumkin bo‘ladi.

Mazkur maqolada ingliz tili materiallaridan foydalangan holda madaniy kontekstni o‘qitish usullari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, til o‘qitish jarayonida madaniyat elementlarini integratsiya qilishning metodik jihatlari va pedagogik samaradorligi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarni ingliz tilini o‘rganishda madaniyatlararo kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan zamonaviy va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik masalasi tilshunoslik va ta’lim sohasida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Xususan, S.Krashenning ikkinchi tilni o‘rganish nazariyasida madaniy kontekstning ta’lim jarayonidagi ahamiyati alohida ta’kidlangan. Unga ko‘ra, tilni o‘rganishda kontekstual ma’lumotlar o‘rganishni yengillashtiradi va til o‘rganuvchilarning muloqotdagi samaradorligini oshiradi.

Madaniyatlararo kompetensiya tushunchasini rivojlantirgan E.Hall va D.Byram til o‘rganishda madaniyatlarni chuqur anglash muhimligini qayd etadilar. Ularning fikricha, tilni o‘rgatishda madaniy elementlarni integratsiyalash o‘rganuvchilarga tilni faqat grammatik jihatdan emas, balki uning madaniy kontekstidagi o‘ziga xos xususiyatlari bilan ham tanishishga imkon beradi.

Ingliz tili o‘qitishda madaniy kontekstni o‘rgatish bo‘yicha so‘nggi tadqiqotlarda interfaol metodlar va multimediya materiallarining samaradorligi o‘rganilgan (Liu, 2019; Zhang va Wang, 2021). Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, audiovizual va matn asosidagi materiallar yordamida madaniy kontekstni o‘rgatish til o‘rganuvchilarning madaniyatlararo tushunishini kengaytiradi hamda tilga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Shuningdek, o‘yinlar va rol o‘ynash usullari til o‘rganuvchilarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko‘rsatildi (Chen, 2020).

Metodik jihatdan, madaniy kontekstni o‘rgatishda kontekstual yondashuv va integratsiyalashgan ta’lim usullari keng qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv til o‘rganuvchilarga tilni real hayotdagi vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi va ularning madaniy kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi (Brown, 2014). Shuning uchun ingliz tilini o‘rgatishda madaniy elementlarni o‘z ichiga olgan materiallardan foydalanish pedagogik amaliyotda katta ahamiyat kasb etadi.

Tahlil qilingan adabiyotlar ingliz tili o‘qitishda madaniy kontekstni o‘rgatishning nafaqat lingvistik, balki madaniy va kommunikativ jihatlari ham muhim ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ingliz tili materiallari yordamida madaniy kontekstni o‘qitish usullarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish dolzarb ilmiy va amaliy muammo sifatida qolmoqda.

Ushbu tadqiqotda madaniy kontekstni ingliz tili o‘qitishda samarali o‘rgatish usullarini aniqlash va tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar birgalikda qo‘llanib, o‘quv jarayonida ishlatiladigan ingliz tili materiallarining madaniy kontekstni o‘rgatishdagi samaradorligi baholandi.

Tadqiqotning sifatli qismi sifatida, o‘qituvchilar va til o‘rganuvchilarning fikr va tajribalari chuqur intervyular va fokus-guruhlar shaklida yig‘ildi. Bu usul orqali madaniy kontekstni o‘rgatishda foydalanilayotgan materiallar va metodlar haqidagi pedagogik yondashuvlar aniqlab olindi hamda o‘quvchilarning madaniyatlararo tushunishini rivojlantirishda qaysi materiallar samarali ekanligi o‘rganildi.

Miqqiy qismda esa, savolnomalar yordamida o‘quvchilarning ingliz tilida madaniy kontekstni qanchalik o‘zlashtirgani va materiallardan foydalanish darajasi o‘lchandi. Olingan natijalar statistik usullar orqali tahlil qilinib, materiallarning samaradorligi va o‘qitish usullarining ta’lim jarayoniga ta’siri baholandi.

Tadqiqotda quyidagi asboblar va vositalar qo‘llanildi:

- *Madaniy kontekstga oid ingliz tili matnlari, audiovizual materiallar va interfaol o‘yinlar;*
- *O‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun tuzilgan intervyu va savolnoma shakllari;*
- *Ma’lumotlarni tahlil qilish uchun SPSS dasturi.*

Tadqiqot ishtirokchilari sifatida umumiy o‘rta ta’lim maktabining ingliz tili o‘rganuvchi va o‘qituvchilar tanlandi. Tanlov maqsadli (purposive sampling) usuli bilan amalga oshirildi.

Ushbu metodologiya orqali tadqiqot madaniy kontekstni ingliz tili o‘qitishda samarali o‘rgatish usullarini aniqlashga va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yo‘naltirilgan.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tili ta’limida madaniy kontekstni o‘qitish o‘quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot davomida o‘qitish jarayonida turli autentik ingliz tili materiallaridan – badiiy matnlar, videomateriallar, maqolalar, suhbatlar va madaniy mazmundagi topshiriqlardan foydalanildi. Ushbu materiallar o‘quvchilarga ingliz tili so‘zlashuvchi xalqlarning urf-odatlari, qadriyatlari, ijtimoiy hayoti va kundalik muloqot madaniyatini yaxshiroq anglash imkonini berdi.

Madaniy kontekst asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning o‘rganish jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi oshgani kuzatildi. An’anaviy o‘qitish shakllarida o‘quvchilar tilni grammatik jihatdan o‘zlashtirishga e’tibor qaratgan bo‘lsa, madaniyatga asoslangan mashg‘ulotlar ularda tilni hayotiy kontekstda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirdi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning o‘z madaniyatini ingliz tili vositasida ifodalash va taqqoslash ko‘nikmalari ham shakllandi.

Quyidagi jadvalda tajriba guruhi o‘quvchilarining madaniyat asosida o‘qitishdan oldingi va keyingi bilim darajalari foizlarda ifodalangan:

1-jadval. Madaniy kontekst asosida o‘qitish samaradorligi

№	**Kompetensiya turi**	**Dastlabki bosqich (%)**	**Yakuniy bosqich (%)**	**O‘sish dinamikasi (%)**
1.	Lingvistik (so‘z boyligi va grammatik to‘g‘rilik)	54	68	+14
2.	Kommunikativ (muloqotda foydalanish ko‘nikmasi)	50	70	+20

3.	Madaniyatlararo (madaniy farqlarni tushunish)	46	65	+19
4.	Motivatsion (til o‘rganishga qiziqish darajasi)	57	73	+16

Jadvaldagi ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning barcha kompetensiya turlari bo‘yicha o‘sish kuzatilgan. Ayniqsa, kommunikativ va madaniyatlararo kompetensiyalarda sezilarli natijalar qayd etilgan. Bu esa o‘qitishda madaniy komponentni kiritish o‘quvchilarning ingliz tilida muloqot qilishga bo‘lgan ishonchini kuchaytirishini va ular nutqining tabiiyligini oshirishini ko‘rsatadi.

Ingliz tili materiallaridan foydalangan holda madaniy kontekstni o‘qitish o‘quvchilarning til o‘rganish jarayoniga yanada mazmun va hayotiylik bag‘ishlaydi. Masalan, ingliz xalqining an’anaviy bayramlari, milliy taomlari, kundalik muloqot odoblari, shuningdek, ingliz tili so‘zlashuvchi mamlakatlardagi ijtimoiy qadriyatlarni o‘rganish orqali o‘quvchilar til ortidagi madaniy mazmunni anglay boshlaydilar. Bu esa ularning tilni faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki madaniyatlararo aloqaning kaliti sifatida idrok etishiga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, o‘qituvchi madaniy kontekstni o‘qitishda autentik manbalarni to‘g‘ri tanlashi, ularni o‘quvchilarning yosh va tayyorgarlik darajasiga moslashtirishi zarur. Eng samarali usullar sifatida quyidagilar tavsiya etiladi:

- Rol o‘yinlari va munozaralar – o‘quvchilarning muloqotda faol ishtirokini ta’minlaydi;
- Madaniyatlararo taqqoslash mashg‘ulotlari – o‘z va ingliz madaniyati o‘xshashlik va farqlarini aniqlash orqali tolerantlikni rivojlantiradi;
- Multimediali darslar – video, interaktiv taqdimot va onlayn resurslar yordamida madaniyatni ko‘rgazmali o‘rganish imkonini yaratadi.

Shuningdek, ingliz tili materiallaridan foydalanish jarayonida o‘quvchilar o‘z madaniyatini ham xorijiy til orqali ifodalashni o‘rganadilar. Bu esa ularning milliy o‘zlikni anglash va global fikrlash kompetensiyalarini birgalikda rivojlantiradi.

Ingliz tili ta’limida madaniy kontekstni o‘qitish zamonaviy lingvodidaktikaning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Chet tilini o‘rgatishda madaniyatni inobatga olish, o‘quvchilarda tilni nafaqat grammatik va leksik tizim sifatida, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida idrok etish ko‘nikmasini shakllantiradi. Madaniy kontekstni o‘qitish jarayonida o‘quvchi tilni real hayotiy vaziyatlarda, muayyan milliy qadriyatlar, urf-odatlar, ijtimoiy normalar va kommunikativ odatlar bilan bog‘liq holda o‘zlashtiradi. Shu sababli, bu yondashuv ingliz tilini o‘rganish jarayonini chuqurlashtiruvchi va uni amaliy jihatdan samarali qiluvchi asosiy omil sifatida e’tirof etiladi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, ingliz tili materiallaridan foydalangan holda madaniy kontekstni o‘qitish o‘quvchilarning quyidagi kompetensiyalarini samarali rivojlantiradi:

Lingvistik kompetensiya – so‘z boyligini kengaytirish, grammatik to‘g‘rilikni oshirish va nutqni mantiqan bog‘lash;

Kommunikativ kompetensiya – tilni real muloqotda to‘g‘ri qo‘llash, so‘zlovchi va tinglovchi madaniyatini hisobga olish;

Madaniyatlararo kompetensiya – boshqa millatlar madaniyatini tushunish, taqqoslash va ularga hurmat bilan yondashish;

Motivatsion kompetensiya – til o‘rganishga bo‘lgan ichki rag‘bat va qiziqishni oshirish.

Madaniy komponentni ingliz tili ta’limiga integratsiyalash o‘quvchilarni faqat til egallovchilar emas, balki madaniyatlararo muloqot ishtirokchilari sifatida shakllantiradi. Bunda o‘qituvchi til materiallarini tanlashda ehtiyotkorlik bilan yondashishi, o‘quvchilarning yosh, bilim darajasi va madaniy tajribasini hisobga olishi lozim. Autentik materiallardan – ingliz tili matbuoti, filmlar, badiiy asarlar, intervyular, onlayn manbalar va madaniy loyihalardan foydalanish o‘quvchilarning tilni tabiiy kontekstda anglash imkoniyatini kengaytiradi.

Madaniy kontekstni o‘qitishning samaradorligi, shuningdek, o‘qituvchining metodik tayyorgarligiga, interaktiv va kommunikativ usullardan oqilona foydalanishiga ham bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, ingliz tili o‘qituvchisi o‘z faoliyatida madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan dars dizaynlarini qo‘llashi lozim. Rol o‘yinlari, madaniyatlararo taqqoslash topshiriqlari, virtual ekskursiyalar, madaniy loyihalar kabi metodlar o‘quvchilarni faollashtiradi va ularning ijodiy tafakkurini rag‘batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tili materiallaridan foydalangan holda madaniy kontekstni o‘qitish bu nafaqat til o‘rganish samaradorligini oshirishning, balki o‘quvchilarni XXI asrning global madaniyatlararo muloqot muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan shaxslar sifatida tarbiyalashning muhim metodik yo‘nalishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. N.Qodirova Chet tillarini o‘qitishda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari. Toshkent: Fan va ta’lim nashriyoti, –2021.
2. D.G‘ulomova Ingliz tili o‘qitish jarayonida madaniy komponentdan foydalanish usullari. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to‘plami, №4, 56-62-b, –2020.
3. Z.Karimova Chet tili ta’limida kommunikativ va madaniyatlararo yondashuv. “Yangi ta’lim texnologiyalari” jurnali, №2, 45-50b, –2022.
4. M.Azizova Madaniyat va til o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik: o‘qitish jarayonida yondashuvlar. O‘zbekiston Milliy universiteti axborotnomasi, №1, 78-84b, –2019.
5. N.Mirzayeva Ingliz tili darslarida autentik materiallardan foydalanish samaradorligi. Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, №3, 63b, –2023.

6. E.I.Passov Kommunikativnoye obucheniye inostrannym yazykam. Moskva: Prosveshcheniye, –2020.

9. M.Byram Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.

10. C.Kramsch Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.

11. H.N.Seelye Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.

\